

Mustafa Nailî Paşa'nın Fâtih Camii haziresindeki mezar taşı - İstanbul

onu Mustafa Reşid ve Âlî paşalara karşı bir denge unsuru olarak kullanmıştı. Sadâretten alınmasının ardından Mart 1858'de Mecâlis-i Âliye'ye memur edildi. 19 Aralık 1861'de birinci rütbeden Osmanlı nişanı ile taltif edildi (BA, A.DVN.MHM, nr. 35/85).

Ağustos-Eylül 1866'da patlak veren isyanı bastırmak üzere 28 Ağustos'ta Murassa' Osmânî nişanı ile taltif edilerek vali sıfatıyla bir defa daha Girit'e gönderildiyse de (BA, İ.DH, nr. 38471; A.MKT.MHM, nr. 362/15) olayları bir türlü önleyemedi ve ayaklanmanın bastırılması için Yunan hükümetine baskı yapılması gerektiğine dair kanaatini bir lâyiha ile hükümete bildirdi. Mart 1867'de İstanbul'a çağırıldı ve yerine Âli Paşa görevlendirildi. Bundan sonra Mecâlis-i Âliye'deki görevini sürdürdü. Mustafa Nailî Paşa, 1860'ların sonlarında Hicaz ile Yemen arasındaki dağlık bölge olan Asir'de ortaya çıkan isyan hareketinin halledilmesinde de rol oynadı (BA, İ.DH, nr. 44000).

28 Aralık 1871'de vefat eden Mustafa Nailî Paşa'nın mezarı Fâtih Türbesi haziresindedir. Kırım harbinde ihdas edilen İftihar nişanıyla birlikte İmtiyaz nişanı, Mecîdî nişanı, Murassa' Osmânî nişanı ve Girit madalyasına sahipti (BA, DH.MKT, nr. 2183/75, 2374/35). Okuma yazma bilmediği rivayet edilir. Kaynaklarda sâdık, dürüst, namuslu, inatçı, çalışkan ve cömert diye nitelendirilir. Devlet işlerinde fazla bilgisi olmadığı gibi sergerdelikten yetiştigi için devlet adamlarına özgü âdâb ve terbiyeden yoksundu. Daha önce görülmeyen sadrazamların sefirlik ziyafetlerine gitmesi onunla birlikte âdet oldu (İbnülemin, I, 76). Oğlu Veliyyüddin Rifat Paşa Paris sefirliği, Bursa ve Girit valiliği yaptı. Diğer oğulları çeşitli askerî ve idarî

görevlerde bulunan Hilmi Paşa, Hüseyin Paşa, Mehmed Bey, Rauf Bey ve Ali Galib Bey'dir (BA, A.MKT.MHM, nr. 277/14). *Mir'ât-ı Şuânât* adlı eserin müellifi Mehmed Memduh Paşa, Mustafa Nailî Paşa'nın damadadır. Mustafa Nailî Paşa'nın doğduğu yer olan Behlişte kazasının köyleriyle Narda sancağı ve Selânik'te çiftlik ve mülkleri, Balat ve Ayazma'da değirmen fabrikaları vardı (BA, İ.MVL, nr. 21251; BA, MVL, nr. 538/26; BA, İ.DH, nr. 40199).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A.M, nr. 9/100; BA, A.MKT, nr. 219/71; BA, A.MKT.MHM, nr. 362/40, 368/92; BA, A.DVN.MHM, nr. 9-A/61, 10/8; Ahmed Rifat, *Verdü'l-Hadâik*, İstanbul 1283, s. 52-57; Cevdet, *Tezâkir*, I, 17; *Sicill-i Osmânî*, IV, 480-481; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, I, 74-82; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 265; Danişmend, *Kronoloji*, V, 80-81; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epeçeli), İstanbul 2005, V, 418, 458-459; İsmet Parmaksızoğlu, "Nailî Mustafa Paşa", *TA*, XXV, 80; Cemal Tukin, "Girit", *DİA*, XIV, 85-93.

DAVUT HUT

MUSTAFA PAŞA, Tekirdağlı

(ö. 1101/1690)

Osmanlı sadrazamı.

Tekirdağ'da doğdu. Bekrî Mustafa diye de anılır. Küçük yaşlarda Yeniçeri Ocağı'na girdi, burada Bektaş Ağa'nın hazinedarlığını yaptı. Ardından sırasıyla çorbacılık, muhırbaşılık, seksoncubaşılık, zağarcıbaşılık, kethüdâ beyliği, sekbanbaşılık gibi görevlerde bulundu. 12 Cemâziyelevvel 1090'da (21 Haziran 1679) yeniçeri ağalığına getirildi. İki yıl sonra (1092/1681 yılı başları) kendisine vezirlik pâyesi verildi. Bu görevi esnasında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Avusturya seferi için ileri sürdüğü gerekçeleri destekledi ve bu hususta yeniçerileri hazırladı, onları sefer konusunda heveslendirdi. Yeniçeriler, "Padişah bizi niye besler; oturmadan kötürüm olduk. Cenk isteriz. Sen Gotar'da kalan elbiselerimizi varıp düşmandan alalım" diyerek duygularını ifade etmeye başladılar. Seferi büyük bir hevesle arzu eden Mustafa Paşa'nın 1664 Vasvar Antlaşması'nı yenilemek için 1683 seferi öncesinde Edirne'ye gelen Avusturya elçisi Caprara'yı huzuruna çağırarak, "İşte sefer gerçekleşti, Yanıkkale teslim edilirse barış yenilenir" dediği nakledilir.

1095 Rebîülevvelinde (Şubat 1684) Halep eyaleti pâyesiyle Avusturya cephesi serdarlığına tayin edilen Mustafa Paşa'nın ilk hedefi Budin yakınlarındaki Estergon'u geri almaktı. Habsburglar sadece Estergon'u değil yine o civardaki Vişegrad'da

almış, Tuna'nın sol tarafındaki Vaç ve Vayçen'i kuşatmış, Peşte'yi de zaptetmişti. Mustafa Paşa, Habsburg birliklerine karşı başarılı olamadı, Budin'in kuşatılması üzerine yakınındaki Hamza Bey Palankası yönüne çekildi. Orada da tutunamayarak Tuna ve Drava nehirleri arasındaki kaleleri terkedip Ösek (Osijek / Essek / Eszék) taraflarına gitti. Kendisine takviye kuvvetleri yollandı ve Budin'in kuşatmadan kurtarılması istendi, aksi takdirde katledileceği bildirildi. Bu kesin emir üzerine 6 Eylül 1684'te İstolni Belgrad'a ve Dalderesi'ne ulaştı; önce Budin Kalesi'ne asker sokarak savunma gücünü arttırmayı düşündü. Bu amaçla gönderdiği öncü kuvvetler ve bizzat kendisi bazı başarılar elde etti. Ardından kaleye asker sokabilmek için Habsburg ordusuna muhtelif cephelerde saldırmayı planladı. Ancak o sırada yağın şiddetli yağmurlar planın uygulanmasına kısmen engel oldu. Bu arada iki aydır Budin'i kuşatmakta olan Habsburg kuvvetlerine imparatorun damadı Maximilian kumandasında 30.000 kişilik yardım gücü katılmıştı. Sonunda gerek kaledekilerin direnişi, gerekse Mustafa Paşa'nın baskıları Habsburg ordusunun geri çekilmesini sağladı. Bunu öğrenen Mustafa Paşa onları takip ettirecek zayıf verirdi, bıraktıkları askerî malzemeyi Budin Kalesi'ne taşıttı. Buna rağmen cephede başarısız sayılıp serdarlık görevinden alındı, vezirliği de kaldırılarak Kanije muhafazasına tayin edildi. 1687'de ikinci defa yeniçeri ağalığına getirilen Mustafa Paşa, Veziriâzam Sarı Süleyman Paşa'ya karşı kapıkulunun ayaklanması üzerine Belgrad'a çekildi ve sadrazam tarafından burada bırakıldı. IV. Mehmed'in tahttan indirilmesinin düşünüldüğü bir sırada âsiler tarafından ağalıktan azledildi ve Boğazhisarı (Çanakale / Seddülbahır) muhafızlığına tayin edildi. Yetişmiş adam yokluğunun kendini iyice hissettirdiği ve sık sık sadrazam değişikliklerinin yapıldığı bu yıllarda Mustafa Paşa, Nişancı İsmail Paşa'nın yerine 1 Receb 1099 (2 Mayıs 1688) tarihinde veziriâzamlığa getirildi.

Bu dönemde batıda başta Avusturya olmak üzere Venedik ve Lehistan'la çok cepheli savaşlar sürüyordu. Kendisine paşalık verilen zorba başı Yeğen Osman, Belgrad'da bulunan Hazinedar Hasan Paşa'ya gelen serdarlık beratını gassetmiş, hükümet de bu oldubittiyi kabullenmek zorunda kalmıştı. Belgrad'ı Habsburg birlikleri kuşatınca herhangi bir çaba göstermeyen Yeğen Osman Paşa Niş'e çekildi. Böylece Belgrad düştü (12 Zilkade 1099 /

8 Eylül 1688), bunu civardaki Pançova Palankası takip etti. Habsburg birlikleri Balkanlar'da güneye doğru ilerlemeye başladı. O sırada elçi Zülfikar Efendi aracılığıyla müttefiklere yapılan barış teklifi onların aşırı istekleri yüzünden olumsuz sonuçlandı. Belgrad'ın düşmesinden sonra gerekli asker ihtiyacını karşılamak için "nefir-i âm" (eli silâh tutanların asker yazılması) kararlaştırıldı ve bu hususta fetva çıkarıldı. O sırada Kırım Hanı Selim Giray gönderdiği mektupta Eflâk, Boğdan ve Erdel hıristiyanlarının ayakta olduğunu, İslâmiyet gayretiyle Kırım'dan çıkıp Bucak'ta kışlamak için hareket ettiğini, ardından da padişahın çağrısıyla Edirne'ye gitmek istediğini bildiriyordu. Bu mektup başta Vezîriâzam Mustafa Paşa olmak üzere devlet erkânı tarafından sevinçle karşılandı. Bir ay kadar sonra Edirne'ye gelen Selim Giray'ın katıldığı toplantıda Niş'e çekilmiş bulunan Yeğen Osman Paşa aleyhindeki sözleri üzerine serdarlığa Arap Receb Paşa getirildi. Ancak o da cephede başarı kazanamadı ve Niş düştü. Ardından Sofya'da Mustafa Paşa'nın serdâr-ı ekrem sıfatıyla ordunun başına geçmesi kararlaştırıldı. Başta II. Süleyman olmak üzere maiyetinde bulunan Şeyh Atpazarî Osman Fazlı Efendi, Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağa ve Anadolu Kazaskeri Hekim Yahyâ Efendi'nin ısrarıyla bu görevi kabul etmek zorunda kaldı. Önce başarısızlığından dolayı Arap Receb Paşa'yı idam ettirdi ve yerine Mora muhafızı Koca Halil Paşa'yı getirdi. Ancak uygulamaları rahatsızlığa yol açtı. II. Süleyman Tatarpazarı'nda iken Şeyhülislâm Debbağzâde Mehmed Efendi, Dârüssaâde ağası, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri Sadrazam Mustafa Paşa'nın azli hususunda kendisine baskı yapmaya başladılar. Gerekçeleri son başarısızlıkların onun kötü idaresinden kaynaklanmış olduğu yönündeydi. Onlara padişah hocası Abdülvehhâb Efendi de katıldı.

Ancak padişah bu teklifi kabul etmedi. Aslında Sadrazam Mustafa Paşa gerek yeriçeri ağalıkları gerek Macaristan serdarlığı gerekse vezîriâzamlığı esnasında önemli bir başarı elde edememişti, eğlence ve safahat düşkünlüğü ile de tanınıyordu. Macar Prensi İmre Tököl'i Sofya'ya getirtip öldürme planı başarısızlıkla sonuçlandı. Bu arada barış aramak için Viyana'da bulunan elçi Zülfikar Efendi'ye 1689 sonlarında yeni barış şartlarını ihtiva eden bir tâlimat göndermişti. O sırada 20.000 kişilik bir Habsburg ordusu Vidin'e geldi ve zorlanmadan şehri zaptetti. Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı dönemindeki bir başka icra-

atı, Venedik işgaline karşı Mora Rumları'nı ayaklandırmak için yirmi yıldan beri Galata zindanında mahpus tutulan Rum beylerinden Limbraki'yi (Libarius Geratschari) serbest bırakıp Mora beyi yapmasıdır. Fakat bundan da bir netice çıkmayacaktır. Eğlenceye düşkünlüğü sebebiyle çağdaşı olan tarihçi Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa tarafından "Bekrî" sıfatıyla anılan Mustafa Paşa'nın önemli icraatlarından bir başkası malî sıkıntıları gidermek amacıyla hamr (şarap) emniyeti ihdas etmesidir. Ayrıca yi ne devlete gelir sağlamak amacıyla resmî duhân ve imdâdiyye adıyla bilinen vergiler de onun sadrazamlığı döneminde devreye sokuldu. 1 vakıye hâlis bakırdan önce iki si bir akçe, sonra birer akçe itibar edilen 800 adet mangır para kesimi ve kullanımı da onun zamanında başladı ve Tavşantaşı semtinde bir darphane yaptırıldı. Çok cepheli savaşlar için yeni asker kaynakları aranırken İstanbul'dan da hâne başına bir levant alınmasına dair ferman çıkarılması, Yeğen Osman örneği dikkate alınarak Anadolu'da sarıca-sekban adıyla türedi alınmasının yasaklanması da yine bu dönemde olmuştur. Mustafa Paşa 11 Muharrem 1101 (25 Ekim 1689) tarihinde sadâretten alındı ve emekliye sevk edilerek Malkara'da oturmaya memur edildi; kısa bir süre sonra da yetmiş yaşını aşmış bir halde burada vefat etti (Ocak 1690). Metrûkâtından 700 kese kadar parası ile eşyasına devletçe el konuldu. Kaynaklarda yumuşak huylu, lâubalimesrep, kalenderimesrep, dünya ve âhiretten gafil, fakat cömert biri olarak nitelenir. İstanbul'da Küçükhamam denilen çarşı civarında Seyyid Ömer Camii bahçesinde bir zâviye yaptırdığından söz edilir (Ayvansarâyî, s. 96).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 97-99, tür.yer.; *Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 1, 8, 9-11; *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâyât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 109, 121, 167, 168 vd., 191, 219, 233, 245, 288-341, 343-344, 346, 357, 428, 576, 587; Silâhdar Mehmed Ağa, *Zeyli Fezleke* (haz. Nazire Karaçay Türkal, doktora tezi, 2012), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 114-116; D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1980, III, 170-187, 420; Şeyhi, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, IV, 48; Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde Âsim Efendi, *Tarih-i Râşid ve Zeyli* (haz. Abdülkadir Özcan v.dğr.), İstanbul 2013, I, 210, 220, 257, 259, 273, 295, 306, 309, 312-313, 330, 340, 368-382, 407, 427, 517, 522; *İsâzâde Târihi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996, s. 170, 213, 218; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 95-96; J. von Hammer-Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi* (trc. Erol Kiliç – Münir Çevik), İstanbul 1992, VI, 469 vd.; J. W. Zink-

eisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2011, V, 81, 198-199; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 437, 439, 458, 459, 460-462, 465, 466, 472, 489, 490, 510-522, 540; III/2, s. 430-431; Danişmend, *Kronoloji*, III, 452, 457-459, 465-466, 468; V, 46.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

MUSTAFA REMZÎ

Mustafa Remzî b. Hasen el-Antâkî
(ö. 1100/1689)

Arap dili ve edebiyatı âlimi,
kadı ve şair.

Muhtemelen 1620'li yıllarda Antakya'nın Bârbârî (Ballıöz) köyünde doğdu (*Nüfûzü'l-lisân*, s. 80). "Remzî", şiirlerinde kullandığı mahlasıdır. Hem kendisinin hem oğlu Abdullah'ın "Seyyid" unvanıyla anılması (*Sicill-i Osmânî*, III, 372) Hz. Hüseyin neslinden geldiğini düşündürmektedir. Mustafa Remzî varlıklı bir ailenin çocuğudur, memleketinin en iyi hocalarından din, dil ve edebiyat dersleri olarak tahsilini tamamladı (Şeyhî, II, 24).

1651 yılında Şam valiliğine tayin edilen Boynueğri Mehmed Paşa görevine giderken Antakya'ya uğradı ve Mustafa Remzî'yi kendi imamı olarak beraberinde götürdü. Şam'da beş yıl kadar paşanın hizmetinde bulunan Remzî, ondan saygı, itibar ve büyük destek gördü. Daha sonra sadrazamlığa tayin edilen (1656) paşayla birlikte İstanbul'a gitti. İstanbul'da da paşadan ayrılmadı ve her vesileyle onun himayesine mazhar oldu. Mehmed Paşa'nın aracılığıyla 1656'da mülâzemet sırası beklemeyen Başçı İbrâhim Medresesi müderrisliğine tayin edildi. 1675 yılına kadar sırasıyla Sitti Hatun, Hüsrev Kethüdâ, Şeyhülislâm Ahîzâde, Câfer Ağa, Süleymaniye Sahn-ı Semân, Kadırga Sokullu Mehmed Paşa, Kasım Paşa, Eyüp Sultan, Zal Mahmud Paşa, Sultan Selim-i Kadim gibi medreselerde hocalık yaptı. Bu sırada birçok öğrenci yetiştirdi. Bunlar arasında kaynaklarda yalnız Aksaraylı Mevlâ Halil'in adı geçmektedir ki bu zat 1688-1703 yıllarında İstanbul'da müderrislik görevinde bulunmuştur. Onun diğer bir öğrencisi de Antakyalı zâde diye tanınan oğlu Abdullah Nâilî Efendi'dir. Abdullah, İstanbul'un değişik medreselerinde hocalık yapmış ve "Nâilî" mahlasıyla Türkçe şiirler yazmıştır (Mustafa Safâyî Efendi, s. 625-626). Mustafa Remzî müderrisliğin ardından Şam, Edirne, Mekte ve İstanbul'da kadılık yaptı. İstanbul kadısı sıfatıyla, IV. Mehmed'in 8 Kasım 1687'de tahttan indirilmesi ve yerine kardeşi II. Süleyman'ın getirilmesi